

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2015

Redactie:

Arjan de Haan en
Bert van der Lingen

JAARBOEK 2015

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen

Jaarboek 2015

Redactie: Arjan de Haan en Bert van der Lingen

Uitgave: Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)

Lay-out: Arjan de Haan, DDG 's-Graveland

Druk: DPN Weurt.

Voorzijde omslag: Pijp gemaakt naar aanleiding van het zilveren huwelijksfeest van Franz Jozef en Elisabeth Amalie Eugenie (Sissi). Ongemerkt, Partsch, ca. 1879. (Foto Arjan de Haan)

Achterzijde omslag: Piet Hein pijp, 1828. Gouda, Leendert of Joost Welter, 1828. (Coll. Museum Gouda, foto Bert van der Lingen)

ISBN: 978-90-801138-6-2

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord	7
Patriotten en prinsgezinden Rob Roedema en Peter Bitter	9
Aanvulling op ‘Een groep zeldzame eerste-generatiepijpen uit Amsterdams afval, 1590-1625’ Bert van der Lingen	19
Een tabakspijp ter herdenking van de verovering van de zilvervloot door Piet Hein, 1628-1828 Bert van der Lingen	33
Leidens Ontzet op pijpen Ruud Stam	37
Herinneringspijpen naar aanleiding van de Vrede van Aken in 1748 Ron de Haan	47
Afval van een Schoonhovense pijpenbakker Jan van Oostveen	51
De firma G. Rompelman & Compagnie, fabrikant in grof aardewerk en pijpen te Kampen Bert van der Lingen	59
Een ijzeren persvorm uit Gennep en de pijpenmaker Peter Dorn (1849-1871) Jos Engelen	71
Glaspanelen van P. van der Want Gzn (Ivora) in Gouda Barbara Walraven	75
De merken ruiters te paard en vijf schijven in een Delftse tuin en de relatie tussen pijpenmakers te Gouda Bert van der Lingen	79
Een groep bijzondere pijpmodellen van Johann Partsch II, Theresienfeld, Oostenrijk Arjan de Haan	85
Misbruik van de naamsbekendheid van Gambier Arthur van Esveld	93
Geboetseerde en met de hand nabewerkte kleipijpen uit Noord-Frankrijk (Bretagne, Normandië en Nord-Pas-de-Calais) Ron de Haan	101
Iets over de sociale geschiedenis van de Belgische kleipijpenindustrie Ruud Stam	127
De sociale strijd op Belgische pijpen Ruud Stam	139
De Amsterdamse pijpenhandelaar Dirk Entvogel, zijn opvolger Jacob van der Werf en het handelsmerk Wapen van Gouda Bert van der Lingen	147
Advertenties met pijpen en tabak in Zürichse weekbladen, 1730-1806 Bert van der Lingen	165
Engelse summaries	185

Voorwoord

Het Jaarboek 2015 is het derde Jaarboek van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'. Opnieuw ligt er een fraai jaarboek, met gevarieerde artikelen over de geschiedenis van de tabakspijp, voor u. Het is mooi om te zien dat een keur aan auteurs zulke interessante en van fraaie afbeeldingen voorziene artikelen heeft aangeleverd.

Allereerst ruime aandacht voor de Nederlandse kleipijp. Rob Roedema en Peter Bitter behandelen opgegraven kleipijpen en aardewerk van opgravingen in **Alkmaar**, die verwijzen naar de **politieke voorkeur** in Alkmaar in de achttiende eeuw. In het Jaarboek 2014 beschreef Bert van der Lingen een bijzondere groep **eerste-generatiepijpen** uit de periode 1590-1625. Kort na publicatie bleken er nog veel meer vondsten te zijn die in een uitgebreide aanvulling zijn opgenomen. Van dezelfde auteur komen ook bijdragen over een pijp die de verovering van de **zilvervloot door Piet Hein** herdenkt en pijpen uit een **beerput in Delft** die familierelaties tussen de eigenaren van de gevonden merken aantoonst. Ruud Stam maakt een inventarisatie van pijpen die **Leidens Ontzet** in 1574 herdenken en Ron de Haan toont een drietal bijzondere modellen ter gelegenheid van de **Vrede van Aken** in 1748. Jan van Oostveen beschrijft pijpen en afval van een **pijpenbakker in Schoonhoven** en geeft nieuwe inzichten over de nijverheid in deze stad en Bert van der Lingen doet verslag van zijn onderzoek naar de firma **G. Rompelman & Compagnie** in Kampen, die kleipijpen voor de export naar Suriname maakte. Jos Engelen beschrijft een **ijzeren persvorm** die in een tuin in Gennep is gevonden en Barbara Walraven twee **glaspanelen** van de firma P. van der Want Gzn (Ivora) uit Gouda.

De buitenlandse kleipijpen zijn vertegenwoordigd in verschillende artikelen. Arjan de Haan laat in zijn bijdrage fraaie modellen uit de fabriek van **Partsch in Oostenrijk** zien. Arthur van Esveld gaat in op **misbruik van de naam Gambier** in Frankrijk en Ron de Haan toont de kenmerken van de grootste collectie **geboetseerde en met de hand nabewerkte kleipijpen** uit Noord-Frankrijk. Ruud Stam beschrijft de **sociale geschiedenis van de Belgische kleipijpennijverheid** en pijpen die de **sociale strijd in België** verbeelden.

Over de handel en export van kleipijpen heeft Bert van der Lingen een bijdrage over de 18e eeuwse **pijpenhandelaar Dirk Entvogel** uit Amsterdam en zijn opvolger Jacob van der Werf en verder een artikel over tabakspijpen en tabak in **advertenties in Zürichse weekbladen**, waarin onder meer duidelijk wordt welke pijpen in de 18e eeuw naar Zwitserland werden geëxporteerd.

Wij wensen u veel lees- en bladerplezier in het Jaarboek 2015 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'.

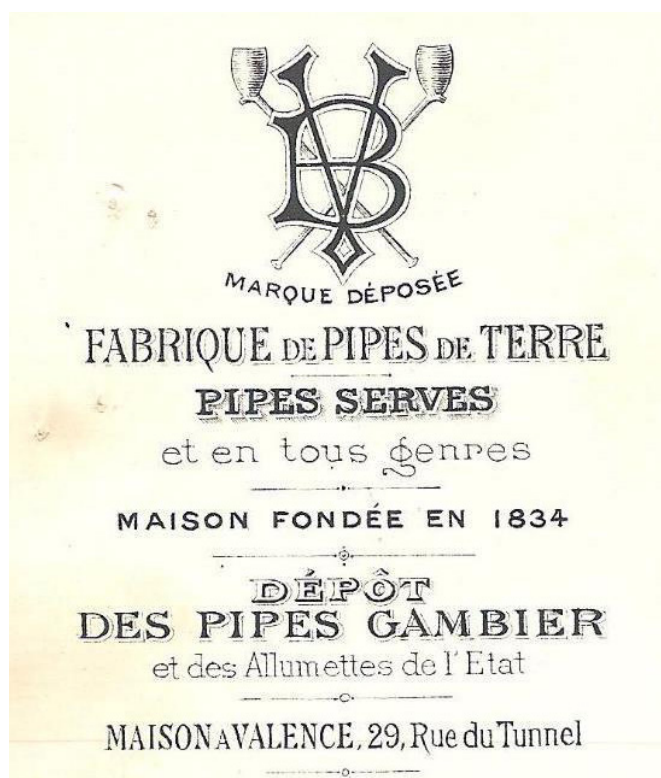
Arjan de Haan en Bert van der Lingen

Misbruik van de naamsbekendheid van Gambier

Arthur van Esveld

Gedurende mijn jarenlange zoektocht naar pijpen en documentatie van Gambier ben ik verschillende voorbeelden tegengekomen van pijpen die gemerkt waren met de naam Gambier of een daarop gelijkende naam, maar die bij nadere bestudering niet afkomstig bleken uit de pijpmakerij van Gambier. In dit artikel wil ik graag aandacht besteden aan een aantal voorbeelden hiervan om te laten zien op welke manieren pijpenfabrikanten mee wilden profiteren van het succes van Gambier.

De naamsbekendheid van het merk Gambier was vanaf het midden van de negentiende eeuw zeer groot. Voor de pijproker stond de naam Gambier synoniem voor een product van hoge kwaliteit. Die kwaliteit zag de gebruiker terug in pijpen met een hoge afwerkingsgraad, een gelijkmatige bruinkleuring gedurende het roken, door het gebruik van kwalitatief goede kleisoorten en natuurlijk in een bijna onbeperkt assortiment pijpen in soorten en maten. Veel rokers verkozen Gambier boven andere merken die hun best deden om dezelfde kwaliteit te bieden. De vraag moet enorm zijn geweest, productiecijfers van rond de 50 miljoen pijpen per jaar zijn duizelingwekkend¹.

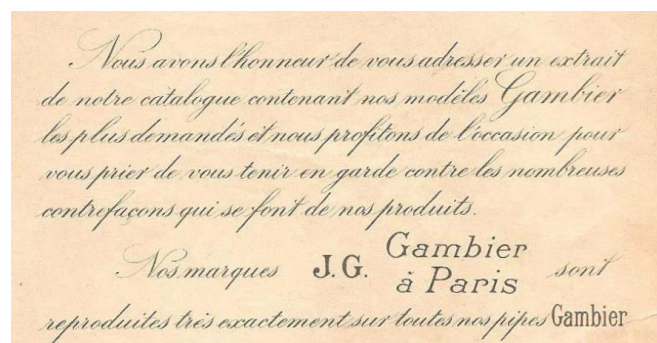
Afb. 1. Briefhoofd Victor Belle, kleipijpenfabriek en verkoop depot van Gambier pijpen.

Er zijn verschillende voorbeelden bekend van gerenommeerde pijpenfabrikanten die naast hun eigen producten ook Gambier pijpen verkochten (Afb. 1). O.a. Noël uit Lyon, Job Clerc uit Serves en Trees uit Grivegnée (B). Deze bedrijven gebruikten hiervoor hun eigen distributiekkanalen en verkoopdepots en konden zodoende enigszins mee profiteren van het succes van Gambier.

Buiten deze vorm van samenwerking zijn er ook verschillende bedrijven geweest die op andere manieren gebruik maakten van de merknaam Gambier om mee te profiteren van het succes. Naast het veelvuldig kopiëren van de modellen van Gambier door Franse, Belgische en Duitse pijpenfabrieken zijn er verschillende voorbeelden bekend van het onrechtmatig gebruik van de naam Gambier.

Er zijn verschillende voorbeelden van pijpen die een Gambier merk dragen of pijpen die een merk dragen wat gemakkelijk verward zou kunnen worden met dat van Gambier, maar die niet geproduceerd zijn door Gambier. Gambier à Paris was een gedeponeerde handelsnaam. Om niet aangeklaagd te kunnen worden voor misbruik van deze merknaam plaatsten concurrerende bedrijven een misleidende naam op hun pijpen die sterk leek op het originele merk van Gambier.

Voor in de Gambiercatalogus van 1894 is een waarschuwing geplaatst aan de cliënten om zich te behoeden voor vervalsingen: 'We hebben de eer om u een voorbeeld van onze catalogus met onze meest gevraagde Gambier modellen te sturen en wij maken van deze gelegenheid gebruik om u te vragen op uw hoede te zijn tegen de vele vervalsingen die van onze producten gemaakt worden.' Er wordt aangegeven goed te letten op de merken JG en Gambier à Paris die zeer duidelijk op de pijpen staan (Afb. 2).

Afb. 2. Waarschuwing aan cliënten, 1894.

Afb. 3a-b. Steelstempels in reliëf 'Gambier A Paris', 1810-1840.

Zoals bekend heeft Gambier al vanaf de beginperiode het bekende JG merk op de hiel gezet. Dit merkje verwees naar de grondlegger Jean Gambier en de latere opvolger Joseph Gambier. Op de oudste manchetspijpen van Gambier werd alleen dit merkje gezet terwijl het later, ongeveer vanaf 1840, in combinatie met Gambier à Paris voorkwam. Op de stelen van de steelpijpen werd overigens al eerder de naam voluit gezet (Afb. 3a-b). Het JG merk heeft in deze periode geen bescherming gehad. Het naastgelegen bedrijf van Blanc-Garin & Guyot gebruikte dit merk ook. Dit werd zelfs vermeld in de toelichting van de catalogus uit circa 1840 (Afb. 4). Het is duidelijk dat hiermee het merk van Gambier nagebootst werd maar kon waarschijnlijk uitgelegd worden door te verwijzen naar de initialen van de eigenaren Jean-Claude Blanc-Garin of Jean-Baptiste Guyot. Tegelijkertijd is door Blanc-Garin ook het merk BG gezet en er zal, mede door het over en weer kopiëren van modellen, veel verwarring zijn geweest over de herkomst van de pijpen. Een paar voorbeelden van modellen die vrijwel identiek door beide bedrijven gemaakt zijn: Robert Macaire, Saint Simonien (vormnr. 189), en Lepaulle (vormnr. 219). De laatsten zijn, op kleine details na, moeilijk van elkaar te onderscheiden. Het JG merk blijkt later gedeponereerd te zijn. In mijn collectie bevindt zich het model Polka, datering rond

Les pipes Belges marquées 46, PV, et JG, sont d'une fabrication très estimée, vu leur facilité à culotter vite et noir.

Afb. 4. Catalogus Blanc-Garin & Guyot, circa 1840.

Afb. 5. Lepaulle van Gambier (vormnr. 219). (Coll. P. Severin)

Afb. 6. Lepaulle van Blanc-Garin (vormnr. 213). (Coll. G. Decléf)

Afb. 7. Polka-model met JG Déposé, circa 1850.

1850, voorzien van een groot reliëfstempel met JG Déposé (Afb. 7). Het is opmerkelijk dat dit stempel gedurende korte tijd op slechts een beperkt aantal modellen gezet is. Overigens wordt op 19 oktober 1858 het merk J. Gambier à Paris officieel gedeponereerd bij het ‘tribunal de commerce’ in Rocroy.

Een ander voorbeeld van verwarring is de toepassing van de naam Sannier à Paris door Blanc-Garin. Er is een pijp bekend die een regelrechte kopie is van Turc, Tête Grande van Gambier (vormnr. 740), die Blanc-Garin op de markt heeft gebracht met het merkstempel BG in combinatie met Sannier à Paris. Het is wel duidelijk dat Gambier en Blanc-Garin elkaar jarenlang dwars gezeten hebben door het over en weer kopiëren van pijpen. De overname in 1867 van Blanc-Garin door Gambier zal door de toenmalige eigenaren als een belangrijke overwinning gezien zijn.

Il y a concurrence déloyale dans le fait de profiter d'une similitude de nom pour établir une confusion entre ses propres produits et ceux d'un autre fabricant (1).

(G. de Paris. — 27 novembre 1862. — Hasslauer c. Picard et Gambier.)

M. Hasslauer, successeur de M. Gambier, fabricant de pipes à Givet, mais dont le dépôt est à Paris, a conservé sur ses produits le nom de Gambier. — En 1862, il a introduit une instance en dommages-intérêts pour concurrence déloyale contre MM. Picard, fabricant de pipes à Rennes, et Gambier, tonnelier à Montmagny, à raison de la fabrication de pipes portant une inscription analogue à la sienne et pouvant entraîner une confusion; — il concluait en outre à ce que le Tribunal fit défense aux défendeurs de faire usage du nom de Gambier. — Le Tribunal a statué en ces termes :

LE TRIBUNAL : — Attendu que Joseph Gambier a exploité depuis longtemps, à Givet, une fabrique de pipes, dont le dépôt est à Paris, rue de l'Arbre-Sec, 20; qu'il a cédé son établissement à Hasslauer, représenté au procès par les demanderesse; qu'il résulte des documents de la cause qu'ils ont fait connaître leurs produits au public par la mention : « Gambier, à Paris, déposé », inscrite sur le tuyau de chaque pipe; que la fabrication de ces produits a pris un grand développement par les soins de Joseph Gambier et de Hasslauer, son cessionnaire; — Que Picard, fabricant de pipes, à Rennes, d'accord avec un sieur François-Nicolas-Casimir Gambier, tonnelier à Montmagny, et profitant de la similitude du nom de ce dernier, a organisé un concert frauduleux pour tromper le pu-

Een andere bekende pijpenmakerij, Picard uit Rennes, heeft op slinkse wijze getracht de naam Gambier te gebruiken. Zij hadden een overeenkomst gesloten met ene François Nicolas Gambier uit Montmagny. Picard bracht pijpen op de markt met de naam Gambier, verwijzende naar deze François Nicolas waarmee dit afgesproken was. Hiertegen heeft de toenmalige eigenaar van de Gambierfabriek, Hasslauer, een zaak aangespannen. In verschillende bladen waaronder de Annales de la propriété industrielle, artistique et littéraire uit 1863 werd een verslag gepubliceerd van deze zaak². Hieronder een deel van de publicatie:

'Er is oneerlijke concurrentie ontstaan door te profiteren van (het gebruik) van eenzelfde naam om verwarring te zaaien tussen de eigen producten en die van een andere fabrikant.

Dhr. Hasslauer, opvolger van dhr. Gambier, pijpenmaker in Givet met een depot in Parijs, heeft de naam Gambier behouden voor zijn producten. In 1862 heeft hij een procedure opgestart voor schadeloosstelling vanwege oneerlijke concurrentie tegen dhr. M. Picard, pijpenmaker in Rennes en dhr. Gambier, kuiper in Montmagny, vanwege de fabricage van pijpen, met een inscriptie [lees: fabrieksmerk] die gelijk is aan zijn merk, waardoor verwarring veroorzaakt kan worden.'

De Rechtbank vat het volgende samen: Joseph Gambier runt sinds lange tijd in Givet een pijpenfabriek met een depot op de Rue de l'Arbre-Sec, 20 in Parijs. Hij heeft zijn zaak aan Hasslauer overgedragen die tijdens het proces eveneens aanwezig is. Als bewijsmateriaal worden de documenten getoond waarin de overdracht

blic et opérer une confusion dans les produits; qu'ils ont fabriqué des pipes semblables, sur lesquelles ils ont inscrit avec des lettres en creux sur les tuyaux une mention qui ressemble, de manière à s'y tromper, à celle qui a été indiquée ci-dessus, et qui sert à faire reconnaître les pipes provenant de la fabrication des demanderesse; que Picard et Gambier, en copiant cette mention, ont agi dans le but de nuire et de profiter de la concurrence déloyale qu'ils faisaient aux demanderesse; — Que s'il existe quelque différence dans leur mention, cette différence, très-légère, n'est pas suffisante pour faire reconnaître au public la provenance réelle du produit; que, par ce fait, Picard et François-Nicolas-Casimir Gambier ont causé volontairement aux demanderesse un préjudice que le Tribunal peut apprécier à 2,000 francs, mais qu'il n'y a pas lieu de faire droit à la partie de leurs conclusions qui consiste à interdire à Gambier de se servir de son nom dans le nouveau commerce de marchand de pipes qu'il entendait exercer, à la charge toutefois par lui de ne pas en user de manière à faire naître une confusion dans l'esprit du public entre ses produits et ceux de la maison Gambier-Hasslauer. — Par ces motifs, condamne Picard et François-Nicolas-Casimir Gambier, conjointement, solidairement et par corps, à payer aux demanderesse 2,000 francs de dommages-intérêts; fixe à un an la durée de la contrainte; déclare bonnes et valables les saisies pratiquées; dit que toutes les pipes, modèles et ustensiles saisis seront détruits; fait défense aux défendeurs de copier à l'avenir la mention qui se trouve sur les pipes des demanderesse, de manière à induire le public en erreur, à peine de 100 francs par chaque contravention constatée; ordonne l'insertion du présent jugement dans six journaux au choix des demanderesse et aux frais de Picard et F. Gambier; condamne ces derniers solidairement aux dépens.

Afb. 8. Verslag van rechtszaak tussen Hasslauer en Picard & Gambier, 27-11-1862. (Annales de la propriété industrielle, artistique et littéraire, tome IX, 1863, p.91-92)

van het bedrijf is vastgelegd en er wordt vermeld dat zij hun producten herkenbaar maken door de vermelding Gambier à Paris, déposé op de steel van elke pijp. Er wordt toegelicht dat de fabricage van deze pijpen tot grote ontwikkeling is gekomen door de zorg van zowel Joseph Gambier als door zijn opvolger Hasslauer. Verder geeft de rechtbank aan dat Picard, pijpenfabrikant te Rennes, met Francois-Nicolas Casimir Gambier, kuiper in Montmagny, een frauduleus concept heeft georganiseerd om het publiek te bedriegen en verwarring te veroorzaken door te profiteren van de naam van Gambier uit Montmagny. Picard heeft gelijksoortige pijpen gemaakt als Gambier en op de stelen letters gedrukt met een dusdanige vermelding, dat men zich gemakkelijk zou kunnen vergissen met het merk van de firma Gambier in Givet.

De rechtbank concludeert dat Picard en Nicolas Gambier, door op deze wijze te kopiëren, gehandeld hebben met het doel te profiteren van oneerlijke concurrentie die zij bedrijven tegen de firma Gambier in Givet en hen te schaden. Er is een zeer klein verschil in het merk, maar dat is niet voldoende om het publiek op de echte herkomst van deze pijpen te wijzen. Uit het verslag blijkt verder dat Nicolas Gambier in Parijs een logement heeft gehuurd onder de naam Gambier, waar hij pijpen uit Rennes ontvangt en verhandelt. Hiermee beconcurrereert hij het depot van Hasslauer in de Rue de l'Arbre sec.

Met deze motieven veroordeelt de rechter Picard en Francois-Nicolas Casimir Gambier beiden tot betaling van 2.000 francs als schadeloosstelling aan Hasslauer. Deze dwangsom is vastgesteld voor een jaar en alle in beslag genomen pijpen, modellen en gereedschappen moeten vernietigd worden. Verder wordt er een verbod opgelegd om in de toekomst kopieën te maken van de merken op de pijpen van de firma Gambier in Givet, op een zodanige wijze dat het publiek zich zou kunnen vergissen in de juiste fabriek. Op iedere overtreding zal een boete gegeven worden van 100 francs per keer. De uitspraak wordt in zes dagbladen gepubliceerd naar keuze van de firma Gambier in Givet en op kosten van Picard en F. Gambier.

Aansluitend wordt aangegeven dat het aan de Rechtbank is om maatregelen voor te schrijven, die nodig worden geacht om iedere verwarring tussen fabrikanten en handelaren met dezelfde naam te voorkomen. Met deze zaak behaalde Gambier dus een grote overwinning op de oneerlijke concurrent Picard.

In de collectie van Ruud Stam bevindt zich een groep pijpen die mogelijk tot de productie van Picard behoren zoals die in de rechtszaak genoemd worden (Afb. 9). Het gaat net als bij de rechtszaak om pijpen die in de meeste gevallen kopieën zijn van Gambier modellen. Stuk voor

Afb. 9. Vier kopieën van Gambier modellen: rat, hond, phrygische muts en dubbele duim. (Coll. R. Stam)

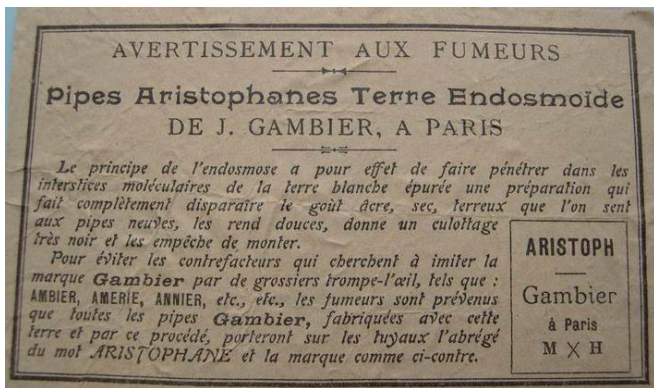
Afb. 10. Model 'Double Pouce' ofwel de dubbele duim. Links het model van Gambier en rechts het met Gravee gemerkte exemplaar. (Coll. R. Stam)

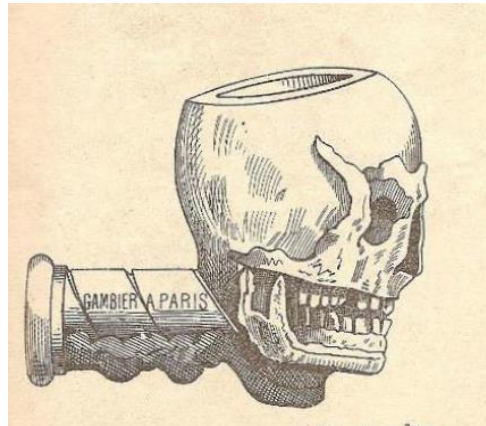
Afb. 11a-b. Néogène Rat au talon, links gemerkt Gambriena en rechts het origineel van Gambier waarbij direct opvalt dat de Gambier pijp veel gedetailleerder is en mooier afgewerkt. (Coll. R. Stam)

Afb. 12. Model twee vogels. Lengte 14 cm. (Coll. R. Stam)

Afb. 13. Advertentie voor Pipe Aristophanes, Gambier.

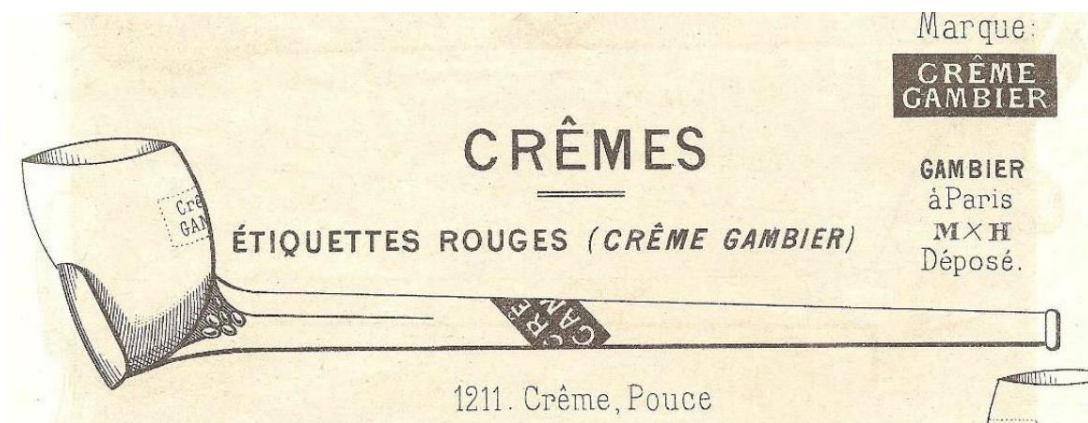
Afb. 14a-b. Tête de mort, onbekende werkplaats en Tête de mort, vormnr. 922 (Gambier catalogus 1894, p.18)

Afb. 15a-b. De Franse dichter en chansonnier Béranger (1780-1857) gemerkt Gambier. (coll. R. de Haan)

Afb. 16. Bedelaar met hoge hoed, gemerkt Gambier. (coll. R. de Haan)

Afb. 17. Crème Gambier pijp. Gambier catalogus 1894, p.66.

stuk dragen ze een merk op de steel dat gemakkelijk verward zou kunnen worden met dat van Gambier. Dit sluit goed aan bij de zaak die Hasslauer tegen Picard aan heeft gespannen in 1862.

-Het gaat om een steelpijp met onder de ketel een rat en gemerkt op de steel Gambriena Paris D.S.N. met een steellengte van 12,5 cm en een ketelhoogte van 3,6 cm. Het model komt overeen met vormnr. 1037 van Gambier, Néogène Rat au talon (Afb. 11a-b).

-Een steelpijp met onder de ketel de kop van een hond en gemerkt op de steel Gamiela Paris met een steellengte van 11,2 cm en een ketelhoogte van 3,5 cm. Dit model komt overeen met vormnr. 1187 van Gambier, Néogène Chien au talon.

-Een steelpijp met onder de ketel een phrygische muts (symbool van de Franse Revolutie) en gemerkt op de steel Gravee a Paris met een steellengte van 12,2 cm en een ketelhoogte van 3,9 cm.

-Een steelpijp met de ketel in de vorm van een duim. De steel loopt aan de onderzijde uit in een kleine duim onder de ketel. Op de steel gemerkt Gravee a Paris met een steellengte van 12,5 cm en een ketelhoogte van 3,4 cm. Dit model komt overeen met vormnr. 1227 van Gambier, Crème double pouce (Afb. 10).

Bij deze groep valt op dat de pijpen iets kleiner zijn dan de vergelijkbare Gambier modellen. Het merk Gravee komt vaker voor op modellen die gekopieerd zijn van Gambier. De bekende Gambier manchetpijp Tête Néogène le Pied (vormnr. 1340) komt ook voor met dit merk op de manchete.

Een andere opvallende pijp is een steelpijp met aan de onderzijde van de ketel twee vogels met uitgespreide vleugels en de snavels tegen elkaar. Ik ben dit model een aantal keren tegengekomen en wat opvalt, is dat in alle gevallen het intaglio steelstempel net niet goed leesbaar is maar sterk op Gambier à Paris Déposé lijkt. Deze pijp is niet bekend als Gambier model en het steelstempel wijkt in detail af, zodat we ook hier met een voorbeeld te maken hebben waarbij de suggestie gewekt wordt dat het om een Gambier pijp gaat. (Coll. R. Stam)

Het volgende voorbeeld van merkvervalsing gaat om een namaaksel (Afb. 14a) van een Gambier model, namelijk Tête de mort, tête droit (vormnr. 922) (Afb. 14b). Aan meerdere details is te herkennen dat deze pijp niet uit de fabriek van Gambier komt. De kop is gemaakt van een gelige kleisoort, er zijn zigzag lijnen op de kop van dit model die bij Gambier ontbreken en de wervels die rond de steel zitten zijn voorzien van horizontale strepen, terwijl die bij Gambier glad zijn. Deze pijp is bewust

als vervalsing gemaakt, maar draagt in reliëf op de steel toch Gambier a Paris. Producent van deze vervalsing is onbekend.

In het noorden van Frankrijk, en met name in Bretagne, zijn veel ateliers geweest die gespecialiseerd waren in het fabriceren van geheel of gedeeltelijk handgevormde pijpen. Deze productiemethodiek was een specialisme binnen het pijpenmakersvak. Er zijn tientallen pijpenmakers geweest die vaak in rode klei hand- of gedeeltelijk handmatig gevormde pijpen maakten. De periode waarin dit soort pijpen geproduceerd werden ligt ruwweg tussen 1830 en 1930. Bekende namen zijn Eugène en Achille Blot, Tanneveau, Follini, Cisterne, Gasc & Cailleau, A. Levasseur en L. Desbordes. Er zijn voorbeelden bekend van handgemaakte pijpen die het merk Gambier dragen, die qua stijl toe te wijzen zijn aan een van de ateliers in deze regio (Afb. 15a-b). De maker van deze pijp zal mogelijk Gambier geheten hebben en heeft zijn naam met grote letters op de pijp gezet, waarbij er gesuggereerd werd dat het om een Gambier (à Paris) pijp ging. Aan de onderzijde is de pijp gemerkt met Gambier in schuinschrift, welk merk handmatig in de natte klei gekrast is. De schrijfstijl is vergelijkbaar met die van het merk van de firma Gambier dat o.a. op de ketels van de pompadour-modellen en de pipes à jarretiere gezet is. Aangezien er minimaal drie exemplaren bekend zijn, zal dit geen eenmalig, maar een in serie gemaakte pijp zijn.

Een pijp uit dezelfde pijpenmakerij heeft de afbeelding van een bedelaar met een hoge hoed (Afb. 16). Rond zijn benen zien we afgezakte lompen en in zijn handen een beker. Aan de onderzijde is hetzelfde merk ingekrast als onder de Béranger pijp. Het is tot op heden niet gelukt te achterhalen waar en door wie deze pijpen gemaakt zijn, maar de maker heeft zeker geprobeerd gebruik te maken van de naamsbekendheid van Gambier.

Als laatste wil ik laten zien hoe een concurrent geprobeerd heeft een door Gambier gebruikt merk van een succesvolle serie te kopiëren. Gambier introduceert rond 1865 een nieuwe serie steelpijpen, de zogenaamde Crème Gambier pijpen (Afb. 17). Deze pijpen hebben eenvoudige decoraties en zijn gemaakt van zeer fijne, witte klei, die door Gambier omschreven wordt als 'Terre très blanche'. Om de stelen van deze pijpen zit een rode plakker. Daarnaast wordt op de ketel een stempel gezet met Crème Gambier in een gestippeld kader. Dit nieuwe product zien we voor het eerst in de catalogus van 1868 in een bescheiden serie van zes modellen. Het wordt in binnen- en buitenland een groot succes en in de catalogus van 1894 bestaat de serie uit 30 modellen. Dit succes spoorde andere pijpenmakers weer aan om dit nieuwe merk te kopiëren om zodoende mee te kunnen profiteren.

Afb. 18. Crème Nationale pijp, Affiche 61 x 81 cm, Imp. Becquet, rue des Noyers, 37, Paris, 1879.

Afb. 19. Links de Tête Néogène Italienne van Gambier, gemerkt Alessandria en rechts die van Dutel-Gisclon.

Afb. 20a-b. Italienne met ketelmerk Crème Nationale. Dutel-Gisclon, vormnr. 1025. Hoogte 5,5 cm, steellengte 3 cm.

De firma Dutel-Gisclon uit Montereau bracht rond 1870 het merk Crème Nationale op de markt (Afb. 18). Net als bij de Gambier pijpen met een merk op de ketel in een gestippeld kader en een rode plakker op de steel. Het mag duidelijk zijn dat ook Dutel-Gisclon op simpele wijze mee wilde profiteren van het succes van Gambier door met minimale verschillen het concept te kopiëren.

Uit de fabriek van Dutel-Gisclon kwam ook een Italiaanse model met het merk Crème Nationale dat ontleend was aan de Italiaanse Chioggia pijpen die daar sinds de zeventiende eeuw gemaakt werden. Gambier maakte dit model ook (Afb. 19 en 20). Er zijn drie varianten bekend waarvan vormnummers 1484 en 1484b de bekendste zijn en de naam Tête Néogène Italienne dragen. Net als bij Gambier bracht Dutel-Gisclon deze modellen in twee formaten uit. Op de steel staat het merk DG, maar is zodanig onduidelijk gegraveerd dat het gemakkelijk verward zou kunnen worden met JG van Gambier. Dutel-Gisclon zal er bewust voor hebben gekozen een bekend model te kopiëren met een bijna identiek merk op de ketel als de Crème pijpen van Gambier. Het is niet bekend of Gambier zich verzet heeft tegen deze manier van kopiëren. Er zijn zeer weinig voorbeelden bekend van Crème pijpen van Dutel-Gisclon, wat doet vermoeden dat de periode van productie kort is geweest.

Alle pijpen bevinden zich in de collectie van de auteur, tenzij anders vermeld bij de foto's.

Noten:

- 1 D. Duco, www.pipemuseum.nl (Fabrieken, Gambier)
- 2 Verslag van de rechtszaak tussen Hasslauer en Picard & Gambier op 27-11-1862 in *Annales de la propriété industrielle, artistique et littéraire*, tome IX, 1863, p.91-92. Een uitgebreid verslag is ook te vinden in het *Journal du Palais*, 1865, p.711-713.
- 3 Gallica, Bibliothèque Nationale de France.

English summaries

Misbruik van de naamsbekendheid van Gambier / Abuse of the reputation of Gambier

Arthur van Esveld

From the mid-nineteenth century the reputation of the brand Gambier was very great. For the pipe smoker the name was synonymous with a high quality product. This attracted manufacturers who wanted to benefit from the success of Gambier. Besides pipe models of Gambier being copied by French, Belgian and German pipe factories, there are several examples in which the name Gambier is wrongly used. Some companies used a “genuine” Gambier mark and risked prosecution. Others used a misleading name on their pipes which closely resembled the original brand of Gambier in order not to be sued for abuse.

